

arxiu

Candel i la catalanitat, avui com ahir

vista prèvia >

El catalanisme no seria el mateix sense Paco Candel. L'anàlisi que va fer de la immigració i del fet migratori a la dècada de 1960 ha estat la pista d'aterratge de la immigració a la catalanitat i ha marcat els fonaments del que s'entén com a Catalunya de forma àmplia i compartida per la majoria d'espais polítics i socials. Ara, aquesta catalanitat edificada en el treball, la llengua i l'escola ha de trobar noves formes per mantenir la porta oberta a totes les persones que viuen a Catalunya, hagin nascut on hagin nascut.

Mariona Lladonosa

Doctora en Sociologia

mariona.lladonosa@udl.cat

Entre 1950 i 1970 més d'un milió de persones arriben des del sud de l'Estat espanyol a Catalunya. El creixement poblacional és d'un 44% entre 1960 i 1975, passa de 3.925.000 habitants a 5.662.971. La importància del fet migratori fins a 1981 suposa l'arribada d'1.461.000 persones al nostre país. El 1970 el 37,6% de la població catalana ha nascut fora de Catalunya. És per això que la demògrafa Anna Cabré parla del «sistema català de reproducció» per anomenar el model demogràfic del segle XX de creixement basat en una baixa fecunditat i l'aportació de contingents migratoris.¹ Amb la importància demogràfica del fet migratori i el context sociopolític en què es produeix —en plena dictadura franquista de naturalesa nacionalista espanyola i anticatalana— es posa sobre la taula un debat identitari que, per primer cop, planteja seriosament la qüestió de la immigració contemporània en termes nacionals. L'any 1964 apareix el que s'ha considerat l'obra de referència sobre identitat i immigració, el llibre de Francesc Candel *Els altres catalans*, un assaig

de gran impacte, tot desenvolupant una reflexió prèviament apuntada en un primer article sobre la immigració a Catalunya publicat a la revista *La Jirafa* el 1958.²

Els altres catalans

Francesc Candel és la persona que fa la producció assagística, novel·lada i periodística de major rellevància i influència dels anys 1960 i 1970 en relació amb la immigració a la Catalunya del segle XX. És autor de més de 30 llibres publicats en aquests anys. Les seves dues primeres novel·les, *Hay una juventud que aguarda* (1956) i *Donde la ciudad cambia de nombre* (1957), s'han de llegir complementària al seu títol més important *Els altres catalans*. El seguiran textos similars del mateix autor com *Alguna cosa més sobre els altres catalans* (1973) i ja, anys més tard, *Els altres catalans vint anys després* (1985).

Els altres catalans es publica a Edicions 62, dins la col·lecció de «Llibres a l'abast», a proposta de Max Cahner

i Jaume Casajoana i idea de Josep Benet. És el testimoni de la immigració des de la quotidianitat. Un bon text d'assaig social —assaig-reportatge en diu Candel— que combina el costumisme literari, la crònica social sobre les condicions de vida de la immigració i la precarietat, i mostra la intuïció d'uns certs trets sociològics de l'estructura social i el conflicte de classes de la Catalunya de la dècada de 1960.

A Candel li escau l'etiqueta d'escriptor del compromís. No construeix doctrina en termes estrictes, però és innegable que la seva aportació és fonamental en la construcció i la reflexió doctrinal de la identitat nacional durant la segona meitat del segle XX. També ho és per la seva activitat de compromís continuada —xerrades, signatura de manifestos, articles, participació en protestes i demandes veïnals...³ La influència de Candel en el pensament catalanista és bàsica per la capacitat de difusió d'un marc revisat, obert, sobre la comprensió del fet migratori. Podem dir que és una de les aportacions principals en la comprensió dels

1 CABRÉ, *El sistema català de reproducció: 100 anys de singularitat demogràfica*.

2 CANDEL, *Candel i Barcelona. La ciutat dels altres catalans (1958-1964)*.

3 SINCA, *La providència es diu Paco*.

Candel també persegueix aquesta voluntat apuntant centralment la qüestió de la llengua com un dels reptes del país

fenòmens socials del segle XX a Catalunya a través de tres operacions socials fonamentals: la destipificació de l'immigrant, l'exercici de divulgació d'una nova representació de l'immigrant i la conversió de la immigració en un lloc de memòria del país. Revisem-les.

La destipificació ha de ser entesa com el procés pel qual un comportament, una pràctica o una condició deixa de ser considerat estigmatitzat i passa a ser percebut com a socialment acceptable i normalitzat. Com a procés de canvi social implica que una identitat passa de ser problematitzada i sancionada a ser socialment acceptada i reconeguda com a legítima. En relació amb la immigració, és un procés mitjançant el qual la presència de persones immigrades deixa de ser percebuda com una amenaça, problema o desviació social, i passa a ser reconeguda com una realitat normal i fins i tot positiva dins la societat d'acollida. Candel participa activament d'aquesta operació en termes de contrarelat i construcció d'un imaginari migratori que visibilitza la realitat social de la població nouvinguda. El catalanisme incorpora plenament aquest

relat a través d'aquesta mena de processos d'inclusió discursiva que ajuden a destipificar la immigració, vinculant-la al futur col·lectiu del país. Per exemple, l'aportació de Candel és rellevant en aquest sentit perquè és una resposta de to popular a les tesis dels anys 1930 de Josep Antoni Vandellòs a *La immigració a Catalunya* i la lectura entrecruada i confusa entre elements biològics i culturals que hi feia. El llibre de Candel té un fort ressò i influència en el progressisme tant nacionalista com social. Així com des d'una altra dimensió, el té també l'estudi demogràfic de Joaquim Maluquer *Població i societat a l'àrea catalana* publicat a la dècada de 1960.

Candel també persegueix aquesta voluntat apuntant centralment la qüestió de la llengua com un dels reptes del país. Incorpora reflexions sobre els usos lingüístics de la població nouvinguda en el context de la dictadura. Aquesta visibilització dels factors socials en relació amb la llengua trenca amb la idea de la manca de voluntat en l'aprenentatge i ús de la llengua: «l'immigrant d'ara topa amb més dificultats. La seva lenta, encoberta, progressi-

va, lògica, natural adopció, és més retorta, segueix camins més plens de revolts. Concretament, l'idioma, que és el que en realitat atorga el títol, pràcticament els és vedat perquè només el poden aprendre —si l'aprenen— a còpia de sentir-lo parlar entre la gent».⁴ «Avui dia, la llengua catalana (...) es veu amenaçada per una sèrie d'elements externs: absència de premsa, de ràdio, de televisió, de cinema, i gairebé de teatre i de literatura (...). En aquestes condicions, com es comprèn, la integració es fa molt difícil».⁵

Candel proveeix en la seva literatura un ampli catàleg de models de representació social de la immigració. Parla també sobre costums, religiositat, pràctiques socials i relacions comunitàries i d'origen. Revela, a través de nombrosos casos i exemples, els tòpics, estereotips i prejudicis —una tradició oral, en diu— sobre la immigració, però també sobre els catalans. Posa sobre la taula nombrosos elements que permeten visibilitzar algunes de les característiques dels moviments migratoris,

⁴ CANDEL, *Els altres catalans*, p. 73.

⁵ *Ibidem*, p. 128.

A la idea de catalanitat s'hi acosta a través d'una idea en forma de cercles concèntrics: primer la família, després el carrer, el barri, el districte, la ciutat, la província, la regió, la nació

les seves causes, el fenomen del barraquisme i la seva organització. Així com dibuixa una bona crònica sobre la transformació demogràfica, les pautes urbanes d'habitatge, no només del barraquisme, també descriu els monoblocs, els rellogats, els habitatges protegits, de preu econòmic i les propostes cooperativistes, i l'organització suburbana o la segregació i l'accés als serveis bàsics. Candel fa una aposta per la idea de la integració, tal com ell mateix n'anomena, amb voluntat d'entendre-la com una forma de dignificació social de la immigració treballadora. Posa en evidència com les condicions materials de vida són el vertader element de segregació social de la població i l'element indispensable per a aquesta «integració».

Sobre la qüestió específica de la idea de catalanitat s'hi acosta a través d'una idea en sentit molt ampli, diu, i en forma de cercles concèntrics: primer la família, després el carrer, el barri, el districte, la ciutat, la província, la regió, la nació.⁶ Podríem dir que ens aproxima a la idea dels

6 CANDEL, *Els altres catalans*. p. 71-89.

vincles que es generen entre els esdeveniments nacionals i l'experiència personal a través dels centres concèntrics, i la transició entre la història apresada, els seus marcs socials i la memòria viva.

Planteja una (re)positivització de la immigració que aposta per incorporar els valors de les experiències migratòries a la realitat catalana. Té per objectiu un nou relat que desmenteixi els temors de descatalanització. Ho fa insistint en el fet més rellevant: una crida a la necessitat de millora de les condicions materials de vida, de la igualtat i dels drets socials per a l'afavoriment de la identificació i la incorporació a Catalunya de les persones nouvingudes.

(Re)construeix una memòria col·lectiva de país a través de la representació d'una realitat a través de l'experiència de la immigració: «*D'aquesta terra forta, noble i renovadora que és Catalunya dimana una saba tremenda de llibertat, i, alhora, una formidable atracció que es torna fanàtica afecció envers ella. Aquests altres catalans, ben polits ja exteriorment, alletats com hem dit abans pel país, es veuran cri-*

ats a una curiosa tasca: la [singularització] de la novíssima Catalunya».⁷

Té, en definitiva, capacitat de vertebrar un nou relat de construcció simbòlica de la catalanitat. En primer lloc, pel llenguatge i retòrica que utilitza, directe i de força emotiva. En segon lloc, i relacionat amb aquest primer element, perquè Candel reconeix i evoca alguns dels elements tradicionals del catalanisme, com ho són la llengua i el territori. La noció de la *terra mana* és una de les representacions mentals de força metafòrica, simbòlica i emotiva més repetides per Candel en el seu llibre: «*aquells fills de no-catalans han arrelat en aquesta terra no-dels-seus-avis. Hi arrelaran per sempre. N'absorbiran la saba i hi deixaran llavor. L'han d'estimar per força. Cal admetre'ls per força*».⁸

Hi haurà altres aportacions de caràcter més acadèmic que participaran d'aquesta construcció del relat de la incorporació nacional. D'una banda, s'incorpora la immigració com un element propi de continuïtat en el re-

7 *Ibidem*, p. 392.

8 *Ibidem*, p. 32.

Avui, més d'un 75% de la població actual és producte directe o indirecte de la immigració contemporània

lat històric de Catalunya i, de l'altra, en l'estudi demogràfic del cas català en el si de les tendències pròpies de les societats postindustrials i les qüestions associades al desenvolupament econòmic, social i la reconfiguració urbanística derivada del creixement demogràfic. Maluquer, per exemple, fa un primer intent de sociologització de la immigració a Catalunya a partir de diferents ítems: estructura social i territorial, estatus i mobilitat socioprofessional i demografia. La creixent influència de les ciències socials als anys 1960 es fa palesa aquí en una nova interpretació que assenyala el fet econòmic i demogràfic com a nous matisos en la comprensió del fet identitari. La comprensió d'aquestes dimensions és un element explicatiu de la vertebració d'un catalanisme que esdevé progressivament i predominantment més cívic que ètnic.

La Catalunya d'avui

La transformació poblacional pròpia del segle XXI la trobem amb una internacionalització i pluralització del fenomen que s'estén fins avui. Durant el primer quinquenni del

segle XXI arriben a Catalunya gairebé 700.000 persones. El 2011 la població amb origen estranger fora de l'Estat espanyol era gairebé del 16%. Actualment, Catalunya té una població de més de vuit milions de persones.⁹ L'1 de gener del 2024 la població de nacionalitat estrangera resident a Catalunya era d'1.444.192 persones, i representava el 18% de la població catalana.¹⁰ La població nascuda a l'estranger arribava al 23,8% dels residents. Avui, més d'un 75% de la població actual és producte directe o indirecte de la immigració contemporània. El sistema català de reproducció d'Anna Cabré continua sent un marc vàlid per explicar demogràficament el país. Com diu la demògrafa, cal entendre que el fet que l'elevat creixement demogràfic fruit de les experiències migratòries recents no han estat una excepció, sinó una forma de reproducció social —de reproducció de les relacions socials— de la Catalunya dels darrers tres segles.

Les característiques, a tall de flaix fotogràfic d'aquesta població d'ori-

⁹ IDESCAT, 2025.

¹⁰ *Ibidem*.

gen estranger, són que tendeix a ser més jove que l'autòctona entre les franges 16-29 i 30-44 anys; que entre els orígens principals hi ha Marroc, Colòmbia, Perú, Itàlia, Romania i Xina.¹¹ A tot Catalunya hi ha municipis amb augment positiu de població estrangera, però persisteixen desigualtats segons les comarques i en la dimensió urbana i rural. El que podem observar en termes genèrics és que les migracions responen tant a factors econòmics derivats de les formes d'explotació contemporània del sistema capitalista, com de factors lligats a les crisis sociopolítiques, climàtiques o bèl·liques als països d'origen o els moviments de refugi...

Els principals reptes a la incorporació nacional estan vinculats al mercat laboral i la precarietat —desocupació, qualificació, salaris i temporalitat—, al reconeixement de titulacions estrangeres i a la infraocupació de professionals formats; a l'habitatge i cost de vida i a la segregació residencial; a l'educació en relació amb l'escolarització i l'èxit educatiu, a la participació en espais

¹¹ IDESCAT, 2025.

Els partits i moviments d'extrema dreta utilitzen la immigració com a eix central del seu discurs polític

educació no formals i als reptes d'aprenentatge de la llengua; a la integració lingüística, l'accés i ús del català com a llengua comuna i l'acollida en l'aprenentatge i la participació sociocultural; però també en relació amb l'accés a drets i tràmits —empadronament, residència, arrelament laboral o familiar— o a les situacions d'irregularitat administrativa que dificulten l'accés a feina, salut i prestacions. I la discriminació i el racisme estructural i l'augment de discursos d'odi i actituds xenòfobes.

Els partits i moviments d'extrema dreta utilitzen la immigració com a eix central del seu discurs polític. Alguns dels arguments més recurrents són la competència pels recursos públics, la delinqüència i la seguretat, l'essencialisme identitari i cultural, la islamofòbia i la religió, el mercat laboral o la crítica a les polítiques d'acollida i l'arrelament, la reclamació d'expulsions i la restricció d'entrades. L'increment de la població d'origen estranger en diversos països occidentals ha estat instrumentalitzat per certs sectors polítics i mediàtics per alimentar narratives nativistes i alarmistes. Aquestes narratives sovint es presenten sota

la retòrica d'una suposada «invasió» que amenaçaria la identitat cultural o la cohesió social d'Occident. Aquesta construcció discursiva s'articula en el que s'ha anomenat la «teoria de la substitució demogràfica» o «Gran Reemplaçament»,¹² una teoria de la conspiració àmpliament desacreditada en la recerca acadèmica, però que ha guanyat visibilitat en l'esfera pública i en determinats moviments polítics d'extrema dreta.

Aprenentatges històrics

Davant l'increment d'aquests discursos i la conflictivització creixent amb la immigració, l'experiència històrica dels anys 1960 i 1970 què ens diu?

En primer lloc, que el catalanisme contemporani es va fonamentar en la idea central d'una comprensió voluntarista de la identitat que cal no perdre de vista. El catalanisme social el va impulsar, no sense forts debats sobre assimilació i integració que han estat centrals en la configuració de les polítiques i els imaginaris entorn de la immigració a Catalunya.

12 CAMUS, *Le Grand Remplacement*.

En aquest marc, s'ha recorregut sovint a representacions històriques de les mentalitats catalanes, evocant la idea de Catalunya com a *país de marca*, un territori fronterer i de pas que, històricament, ha actuat com a espai d'acollida. Aquesta apel·lació obre la via al catalanisme culturalista i a la tradició que vincula l'experiència històrica de Catalunya amb la recepció de fluxos migratoris i amb la construcció d'una identitat plural.

Aquesta narrativa ha estat reforçada per la imatge de Catalunya com a terra de penetració de la modernitat i de la revolució industrial, amb formes d'alta cultura i unes mentalitats fortament condicionades per la llengua, la consciència cívica i els valors de llibertat i igualtat.¹³ En aquest univers simbòlic, el treball adquireix un paper central, esdevé un dels valors fonamentals de l'imaginari catalanista i una clau interpretativa de la relació amb la immigració.¹⁴ Durant els anys 1970, el sindicalisme primer i el comunisme orgànic

13 GUIBERNAU, *Catalan nationalism: Francoism, transition and democracy*.

14 CANDEL, *Els altres catalans*; TERMES, *Les arrels populars del catalanisme*.

La construcció d'una cultura pública comuna i a la projecció d'un projecte polític de futur ha de traduir-se objectivament en la millora de les condicions de vida de la població

posterior —vinculat al PSUC—, van jugar un paper essencial en la incorporació de la immigració als espais de sociabilitat política. Aquest procés va contribuir a articular un imaginari en què drets socials i drets nacionals s'interrelacionaven, especialment a través d'experiències com l'Assemblea de Catalunya, per exemple.

A partir del món del treball, dels barris i de múltiples nuclis locals de sociabilitat, es va bastir un teixit polític i cultural que integrava la immigració en el projecte nacional i democràtic català. Les organitzacions de classe i els ens locals —entesos com a estructures sociopolítiques i d'articulació de la sociabilitat, tant en l'àmbit veïnal com en el municipal— van exercir un paper rellevant que pot esdevenir un referent per a l'actualització d'una noció capaç d'integrar, sota un mateix marc, les forces del treball i de la cultura. Aquesta dimensió resulta especialment significativa en la mesura que un discurs orientat a la construcció d'una cultura pública comuna i a la projecció d'un projecte polític de futur ha de traduir-se objectivament en la millora de les condicions de vida de la població. Només així és pos-

sible donar resposta a la transformació dels models de representació nacionals i avançar més enllà d'una aproximació exclusivament culturalista, cap a una via democràtica amb implicacions reals tant en la societat com en l'organització política.

La transmissió dels elements culturalistes al terreny polític es va articular mitjançant la defensa d'un model d'integració social basat en tres pilars fonamentals: el treball, la llengua i l'escola. En aquest context, un dels imaginaris simbòlics més rellevants ha estat la formulació de la idea d'«un sol poble», concebuda com a estratègia de cohesió social i com a principi de la política unitària de l'antifranquisme. Aquesta estructura de representació social ha esdevingut clau en la configuració del catalanisme contemporani i continua sent un marc vàlid per a la cohesió social enfront dels temors a la fractura i a la descohesió social.

Inicialment, aquesta idea es projectava sobre la por de perpetuar les divisions de la Guerra Civil i, a partir dels anys 1960 i 1970, s'aprofundí com a mecanisme per reforçar la comunitat entre la societat catalana i

els nous fluxos d'immigració interna. La noció d'«un sol poble» s'articulava sobre diversos consensos compartits: el reconeixement de la diversitat d'orígens de la població catalana, la defensa dels drets socials i polítics i el compromís amb la democràcia. Aquest marc ideològic i cultural es va concretar en iniciatives com la immersió lingüística i les campanyes en defensa de la llengua catalana, així com en les lluites per les llibertats democràtiques i socials. La confluència entre la protesta obrera i les reivindicacions nacionals, especialment en els anys de l'oposició antifranquista, va permetre naturalitzar una cultura política en què classe i nació es trobaven en un projecte comú d'integració i emancipació col·lectiva.

Una catalanitat per al futur

La difuminació de la lluita de classes com a eix central ha permès la substitució del conflicte socioeconòmic pel conflicte cultural. Ja durant els anys 1980 i 1990 els debats sobre biculturalitat van projectar la immigració com un problema de naturalesa cultural, malgrat que la realitat

La difuminació de la lluita de classes com a eix central ha permès la substitució del conflicte socioeconòmic pel conflicte cultural

socioeconòmica de les comunitats reflectia situacions de periferiatització, segregació urbana i desigualtat econòmica.¹⁵ Aquesta construcció simbòlica d'un subjecte eternament immigrant ha estat utilitzada com a recurs de violència simbòlica, reforçant relats de fractura identitària i desviant l'atenció en els debats públics de les conseqüències de la crisi neoliberal sobre les condicions de vida de les classes populars catalanes.¹⁶

Si adoptem una mirada política sobre les formes de catalanitat, podem dir que la cohesió social i la cohesió nacional constitueixen dues dimensions inseparables d'un mateix fenomen. En tant que la nació és definida com a categoria adscriptiva, la cohesió social s'articula necessàriament a través de la cohesió nacional, concebuda com el marc polític i comunitari on aquesta es produeix i pren forma com a comunitat de lleialtat. Entesa així, la cohesió social remet al conjunt de vincles que uneixen les persones en el si d'una societat com

a col·lectivitat. En contraposició, la descohesió social s'explica per l'absència o el debilitament d'aquests vincles. La naturalesa d'aquest lligam pot definir-se a partir de processos i estructures diverses que vinculen les formes de vida amb la possibilitat de participar de manera efectiva en les esferes econòmica, social, política i cultural. En aquest sentit, la cohesió també depèn de l'existència i la garantia dels drets de ciutadania, no només en termes formals de reconeixement, sinó també en la seva plena implementació i protecció.

D'altra banda, el diagnòstic sobre la inseparabilitat entre llengua i classe social no és nou. Des dels anys 1970, s'ha reiterat que sense transformacions socials que permetin superar les desigualtats derivades de la condició econòmica i social de les persones, la difusió del projecte lingüístic i nacional es veu fortament limitada.¹⁷

Les dinàmiques d'ús social del català i els processos d'identificació nacional estan profundament condicionats

per les formes de poder tant estatal com global. L'exclusió estructural, el racisme i les limitacions dels processos d'acollida dificulten la creació d'espais d'interacció i relació social, i redueixen, en conseqüència, l'accés a l'aprenentatge i a l'ús social del català. Al llarg de la segona meitat del segle XX, la llengua havia funcionat amb una intensitat superior com a instrument d'ascens social, incrementant el capital social, cultural i simbòlic de les persones. Quan el català perd aquesta funció —substituint en diversos contextos pel castellà o per l'anglès— disminueix també el seu valor social efectiu, encara que pugui mantenir un cert creixement en termes d'ús i preservació lingüística.

Diversos factors incideixen en aquest vincle entre llengua i classe social. En primer lloc, les estructures i pràctiques que faciliten o limiten la participació efectiva en la vida econòmica, social, política i cultural, especialment des d'una perspectiva interseccional. És a dir, quan considerem com altres eixos de desigualtat —com el gènere, l'origen ètnic o la migració— interactuen amb la classe. Com pot ser el cas de dones

15 SENNETT, *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*; CANDEL, *Els altres catalans*.

16 BOURDIEU, *Language and symbolic power*.

17 BOURDIEU, *Language and symbolic power*; CANDEL, *Els altres catalans*.

La cultura no és un fenomen estàtic, sinó que es reconfigura amb cada generació, tot incorporant herències rebudes que continuen exercint influència

d'origen estranger que treballen en el sector de les cures, per posar un exemple. En segon lloc, la distribució territorial de la desigualtat accentua les barreres d'accés i ús lingüístic. En tercer lloc, els drets de ciutadania i l'esclletxa entre realitat i legalitat condicionen l'experiència lingüística de les persones. Finalment, en el context contemporani, el racisme i les narratives identitàries confrontatives —reforçades per l'obertura i la banalització dels discursos xenòfobs i d'extrema dreta— constitueixen una amenaça creixent per a la cohesió social i per a la preservació del valor social del català.

En el context de la globalització neoliberal i dels canvis demogràfics derivats de l'increment de la diversitat d'origens de la població catalana, les innovacions en l'espai de la cultura catalana constitueixen una realitat persistent i en evolució. Aquestes transformacions tenen implicacions directes en l'estructura de les relacions socials, en els mecanismes de control institucional i en la configuració de nous consensos sobre la definició de la comunitat nacional. La cultura no és un fenomen estàtic, sinó que es reconfigura

amb cada generació, tot incorporant herències rebudes que continuen exercint influència; la llengua, com a eix conductor d'aquestes transmissions culturals, hi juga un paper central. Així, és fonamental reflexionar sobre la manera com aquests nous patrimonis culturals —incloent-hi les aportacions de la població d'origen estranger— s'incorporen en la comprensió contemporània de la cultura catalana. Aquesta incorporació és essencial perquè la cultura tingui un significat real en termes d'auto-reconeixement i inclusió del conjunt de la societat, independentment de l'origen dels individus.

Com a darrer element, cal tenir en compte un moviment de fons: tot apunta que malgrat les onades reaccionàries del present, creix la capacitat de dotar d'agència els subjectes migrats en la configuració de discursos sobre identitat, especialment en la darrera dècada. Amb el canvi de segle, es produeix un estímul a la construcció de la catalanitat com a identitat alternativa, que integra referents culturals propis i influències globals, amb una variabilitat significativa segons grups d'edat. Aquest procés ha estat

reforçat per l'aparició de noves capacitats polítiques de les identitats subalternes i per la penetració de discursos feministes, de diversitat sexual, antiracistes, decolonials o ecologistes. Aquests discursos han promogut una nova mobilització simbòlica al voltant de la construcció de la catalanitat, cosa que en mostra la rellevància per comprendre la funció social de les pràctiques culturals nacionals i la proposta de transformació dels fonaments identitàris. Els moviments socials de finals del segle XX i XXI posen sobre la taula injustícies i formes de violència que havien quedat desdibuixades, i plantegen noves preguntes sobre la quotidianitat i l'experiència de la immigració. El repte de present és que quan existeix un tancament de drets i unes escasses possibilitats d'ascens social, es redueixen les vies d'imaginació i pràctica col·lectiva de la nació. Aquest és el vertader repte que cal afrontar en termes de descohesió social i nacional per a la construcció de la catalanitat del futur. ■

■ Bibliografia

BOURDIEU, Pierre. *Language and symbolic power*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1991.

CABRÉ, Anna. *El sistema català de reproducció: 100 anys de singularitat demogràfica*. Barcelona: Edicions Proa, 1999.

CAMUS, Renaud. *Le Grand Remplacement*. Neuilly-sur-Seine: David Reinharc, 2011.

CANDEL, Francesc. *Hay una juventud que aguarda*. Esplugues de Llobregat: Plaza & Janés, 1956.

CANDEL, Francesc. *Donde la ciudad cambia su nombre*. Barcelona: José Janés, 1957.

CANDEL, Francesc. *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1964.

CANDEL, Francesc. *Encara més sobre els altres catalans [o Alguna cosa més sobre els altres catalans]*. Barcelona: Edicions 62, 1973.

CANDEL, Francesc. *Els altres catalans vint anys després*. Barcelona: Edicions 62, 1985.

CANDEL, Francesc. *Candel i Barcelona. La ciutat dels altres catalans (1958-1964)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2014.

GUIBERNAU, Montserrat. *Catalan nationalism: Francoism, transition and democracy*. Londres: Routledge, 2004.

HALL, Stuart. *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Londres: Sage Publications, 1997.

MALUQUER, Joaquim. *Població i societat a l'àrea catalana*. Barcelona: Editorial A.C., 1965.

SENNETT, Richard. *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*. New York: Alfred A. Knopf, 1970.

SINCA, Genís. *La providència es diu Paco*. Barcelona: La Magrana, 2008.

TERMES, Josep. *Les arrels populars del catalanisme*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2000.

VANDELLÓS, Josep Antoni. *La immigració a Catalunya*. Barcelona: Impremta Altés, 1935.